

„A MODERN HOLLAND IRODALOM REPREZENTATÍV ÍRÓJA”

*Jo van Ammers-Küller holland íróő
magyarországi recepciója a huszadik század első felében*

BEVEZETÉS

Jo van Ammers-Küller (1884–1966) holland íróő neve nagy valószínűséggel kevesek számára ismerős Magyarországon, noha a huszadik század első felében, különösen a harmincas években, kilenc magyar nyelven megjelent művével az egyik legtöbbet fordított holland szerzőnek számított.¹ Tekintve a holland irodalom általános népszerűtlenségét Magyarországon, a fent említett tény kevésbé meglepő. Sokkal inkább meglepő viszont az, hogy az íróő ma már saját hazájában is kevesen ismerik: nem tartozik a kanonizált szerzők közé. Írói munkásságának legtermékenyebb évtizedeiben, a húszas és a harmincas években óriási sikereket ért el a hollandiai olvasóközönség körében, az irodalomkritikusok zöme viszont negatívan nyilatkozott róla művei felszínesnek ítélt tematikája vagy éppen az íróő „profitorientált”² beállítottsága miatt. Az íróő nem titkoltan németbarát volt, és szimpatizált a nemzetiszocializmus eszméivel, ami a második világháború után hátráltatta hollandiai elismertségét.

Minek köszönhető mégis, hogy Van Ammers-Küller egyáltalán ismert lett Magyarországon? Az íróő két világháború közötti hollandiai és magyarországi fogadtatásának összehasonlításán keresztül rávilágíthatunk a két ország irodalmi mezőjének eltérő működésére. A vizsgálat korpuszát elsősorban újságcikkek és

¹ A holland szerzőket tekintve Herman Heijermans után a második legtöbbet fordított holland szerző a vizsgált időszakban kilenc magyar nyelvű fordítással.

² Martinus Nijhoff idézi Erica van BOVEN, *Een hoofdstuk apart: »Vrouwenromans« in de literaire kritiek 1898–1930* (Amsterdam: Sara/Van Gennepe, 1992), 124.

1. kép. Jo van Ammers-Küller a Berlini Egyetemen tart előadást 1937. február 1-jén (Ismeretlen fotográfus)

könyvismertetések képezik, amelyek Jo van Ammers-Küllerrel kapcsolatban a magyar sajtóban a huszadik század első felében jelentek meg. Az eddig talált magyar nyelvű forrásokat négy könyvismertető, egy könyvrészlet és egy interjú képezi, ami alapján megállapítható, hogy Herman Heijermans és Madelon Székely-Lulofs után Jo van Ammers-Küller a harmadik legnépszerűbb holland szerző ebben az időszakban, akinek a magyar sajtó figyelmet szentelt.

PIERRE BOURDIEU ÉS AZ IRODALMI MEZŐ

A bevezetésben felmerült kérdéseim megválaszolásában Pierre Bourdieu francia szociológus 1970-es években kidolgozott módszerére hagyatkozom, amelyben a kulturális szokásokat, produktumokat tanulmányozta a társadalmi folyamatok szemszögéből.

Az irodalmi (kulturális) mezőről alkotott elméletében Bourdieu abból indul ki, hogy az irodalmi művek megítélése egy folyamat eredménye, amelyben döntő

szerepet játszik az „intézményi háttér”: a kiadók, a kritikusok és az oktatás is, tehát azon személyek és intézmények („ágensek”) összessége, akik és amelyek érintettek az irodalom létrehozásában, terjesztésében és fogyasztásában.³

Az irodalmi mező ágensei egymással harcolnak bizonyos érdekekért és erőforrásokért; ez a versengés az elismerésen és a presztízsen alapuló hatalomért folyik, amely tisztán szimbolikus természetű, és nem feltétlenül párosul gazdasági előnyökkel. Az irodalmi mezőben a „küzdelem” célja annak meghatározása, mi számít irodalomnak, azaz, hogy egy adott szerző, mű vagy műfaj hol helyezkedik el a hierarchián belül.⁴ Egy irodalmi mű értékének meghatározásában a tizen-nyolcadik század óta elsődleges szerepe van az irodalomkritika intézményének, amely a szimbolikus értékek újratermődéséről gondoskodik, szemben a kiadókkal, amelyek az irodalmi művek terjesztéséért felelnek, és érdekeik mindenekelőtt anyagi természetűek.⁵

A mezőt az ágens habitusa befolyásolja, amelyet Bourdieu a következőképpen definiál: „az egyéni cselekvőnek azok a jellemzői, amelyek a társadalmi létfeltételei által meghatározottak”⁶. Kutatásom esetében a „habitus” fogalma elsősorban az irodalmi mező résztvevőinek egymáshoz fűződő személyes kapcsolataiban érhető tetten. A habitus az, ami hajlamosíthatja az ágenst egy irodalmi mű lefordítására, kiadására vagy éppen arra, hogy az adott irodalmi művet figyelmen kívül hagyja. Továbbá, figyelembe véve a huszadik század első felére jellemző magyar irodalmi légkör sajátosságait, a habitus tárgykörébe tartozhat még az ágens politikai beállítottsága, amely sok esetben szintén meghatározhatja választásait és reakcióit.

A kulturális produktumok elemzése Bourdieu szerint egyszerre külső és belső értelmezés is kell, hogy legyen. Az értelmezést a kulturális mező és annak dinamikája határozza meg. Mindezekon kívül a kulturális mezőt Bourdieu a külső tényezők viszonylatában is vizsgálja, vagyis azt a kérdést is felteszi, hogy a kulturális mező a politikai mezőn belül milyen pozíciót foglal el.⁷

³ G. J. van BORK en N. LAAN, red., *Van Romantiek tot Postmodernisme: Opvattingen over Nederlandse literatuur* (Bussum: Coutinho, 2010), 33–34.

⁴ BORK en LAAN, *Van Romantiek...*, 35.

⁵ C. J. van REES en G. J. DORLEIJN, *De impact van literatuuropvattingen in het literaire veld: Aandachtsgebied literaire opvattingen van de Stichting Literatuurwetenschap* (Den Haag: Stichting Literatuurwetenschap, 1993), 4.

⁶ POKOL Béla, *Modern francia szociológiai elméletek* (Budapest: n. k., 1995), 63.

⁷ A bourdieu-i fogalmakat az alábbi kiadás alapján használom: Pierre BOURDIEU, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, ed. Randal JOHNSON (New York: Columbia University Press, 1993), 9.

JO VAN AMMERS-KÜLLER MUNKÁSSÁGA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

Jo van Ammers-Küller Johanna Küller néven született a hollandiai Noordeloos városában. A Van Ammers nevet 1906-ban vette fel, amikor feleségül ment Rudolf van Ammers gyárigazgatóhoz.⁸ 1914-ben debütált első regényével, amely a *De roman van een student* [Egy diák regénye] címet viselte, és még ugyanebben az évben színre vitték az első színdarabját, *Zijn heilige* [Öszentsége] címmel. Regényeket, színdarabokat, biográfiákat írt, de legnagyobb sikerét az 1926-ban megjelent *De opstandigen* című történelmi családregegyével érte el, amelyben a női emancipáció történetét meséli el. A regényt több nyelvre lefordították, köztük magyarra is (*A Coornvelt-ház asszonyai*, 1942, 1943, 1944, fordította Sándor Imre). A regény egy trilógia első és egyben legsikeresebb része: 1935-ben már a tizenharmadik kiadása jelent meg Hollandiában,⁹ és 1945-ig 45 ezres példányszámot ért meg.¹⁰ Az első részt még két, kevésbé sikeres rész követte, amelyek a *Vrouwenkruisocht* [Női keresztes hadjárat, 1930] és a *De appel en Eva* (1932) (*Coornvelt Erzsébet házassága*, 1943, ford. Thury Zsuzsa) címmel jelentek meg. Nagy sikereket ért el egy másik történelmi tárgyú trilógiájával is, amely a *De Tavelinks: Heeren, knechten en vrouwen* (1934) címet viselte.¹¹ A trilógia részei a következő címeken jelentek meg magyarul: *Urak, szolgák, asszonyok* (1941, ford. Berend Miklósné), *Felfordult világ: egy nagy szerelem története az 1792–1795 években* (1942, ford. Sándor Imre), illetve *A Tavelinckek hűsége 1799–1813: Regény Napóleon idejéből* (1942, ford. Berend Miklósné).

Jo van Ammers-Küller története sok szempontból érdekes lehet még a holland irodalmat kevésbé ismerők számára is. Ha meg akarjuk fejteni a hollandiai és magyarországi fogadtatását meghatározó faktorokat, az ő esetében elengedhetetlen, hogy szót ejtsünk politikai nézeteiről, ugyanis ezek nagyban meghatározták megítélését, különösen Hollandiában a második világháború alatt és az azt követő időszakban.

⁸ P. E. van der HEIJDEN-ROGIER, „Küller, Johanna (1884–1966)”, *Biografisch Woordenboek van Nederland*, hozzáférés: 2017.04.26. <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/kuller>.

⁹ BOVEN, *Een hoofdstuk...*, 118.

¹⁰ Uo.

¹¹ A trilógia tizedik kiadása 1970-ben jelent meg, a mai napig ez az utolsó ismert kiadása a műnek. Adriaan VENEMA, *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*, vol. 3A (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1988), 172.

Van Ammers-Küller, bár hivatalosan soha nem csatlakozott egyetlen politikai párthoz sem, köztudottan szimpatizált a nemzetiszocializmus eszméjével.¹² Az író a harmincas évek elején vezetőségi tag volt a hollandiai PEN-klubban, és részt vett az 1931-ben Hágában megrendezett nemzetközi PEN-kongresszus szervezésében.¹³ Tagságát azonban 1936-ban visszavonták, miután megkapta a német Vöröskereszt ún. Frauenkreuz kitüntetését jutalmul a Németországban tartott előadásaiért.¹⁴ A második világháború kitörése után is folytatta németországi turnéját: több előadást tartott, és interjút adott, amelyek alkalmával elsősorban saját műveit népszerűsítette.¹⁵ Műveiben viszonylag kevés utalást lehet felfedezni az író németbarát hozzáállásával kapcsolatban. Egyetlen kivételt képez az író által tizenkét jelentősnek tartott tizenkilencedik–huszadik századi ismert nő portréját tartalmazó *Twaalf interessante vrouwen* (1933) című könyvének német fordítása, amelyben az eredeti holland kiadáshoz képest Van Ammers-Küller néhány változtatást eszközölt: a *Bedeutende Frauen der Gegenwart* (1935) című kiadásban egyrészt néhány közismerten szocialista vagy kommunista nézeteket valló nő portréja egyszerűen hiányzik (például Margaret Bondfield (1873–1953) angol munkáspárti politikusnő vagy Aleksandra Kollontaj (1872–1952) kommunista forradalmár),¹⁶ másrészt a német fordítás új portréval is gazdagodott: Winifred Wagnernek (1897–1980), Richard Wagner zeneszerző menyének portréjával, aki nemzetiszocialista, valamint antiszemita nézeteket vallott, és jó barátságot ápolt Adolf Hitlerrel.¹⁷ Van Ammers-Küller alábbi többször idézett kijelentései talán azok, amelyek a legjobban összefoglalják politikai beállítottságát: „[É]n sem szeretem annyira a zsidókat”, továbbá: „Arról sem tehetek, hogy kedvelem a németeket.”¹⁸

¹² VENEMA, *Schrijvers...*, 173.

¹³ Marijn van WIERINGEN, „Enfin – ik hoop nog eens beroemd(!) te worden”: *De brieven van M.H. Székely-Lulofs*, 40, hozzáférés: 2018.01.30. <http://arts.studenttheses.ub.rug.nl/10327/1/Ma-s1513893-M.L.A.vanWieringen.pdf>.

¹⁴ VENEMA, *Schrijvers...*, 176.

¹⁵ Uo.

¹⁶ HEIJDEN-ROGIER, „Küller, Johanna...”

¹⁷ Brigitte HAMANN, *Winifred Wagner, avagy Hitler és Bayreuth* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2005), 6–7.

¹⁸ WIERINGEN, „Enfin...”, 18; Gillis DORLEIJN en Sandra van VOORST, „PEN Nederland betreurt ‘dat het moeilijk is buiten de politiek te blijven’”, in *1934: Nederlandse cultuur in internationale context*, red. Helleke van den BRABER en Jan GIELKENS, 219–227 (Amsterdam: Querido, 2010), 222.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATT ÉS UTÁN

Jo van Ammers-Küller a második világháború alatt azért publikálhatott továbbra is, mert csatlakozott az úgynevezett kulturális kamarához (Cultuurkamer). A Holland Kulturális Kamara a második világháború alatt (egészen pontosan 1941. november 25-én) a nácik által létrehozott intézmény volt, amelyhez mindenkinek csatlakoznia kellett, aki művészeti tevékenységet kívánt folytatni a megszállt Hollandiában: íróknak, zenészeknek, képzőművészeknek egyaránt. Aki annak ellenére próbált művészeti tevékenységet folytatni, hogy nem volt a Kulturális Kamara tagja, igen komoly pénzbüntetésnek nézett elébe: a maximálisan 5000 gulden összegű büntetés ma nagyjából 30.000 eurónak felel meg.¹⁹

A Holland Kulturális Kamara természetesen a nemzetiszocialista eszmék terjesztésére szolgált. Annak, aki csatlakozni kívánt, annak egy „árjanyilatkozatot” kellett aláírnia, amelyben kijelentette, hogy sem rokonságban, sem házasságban nem áll zsidó származásúakkal. Számos holland író megtagadta a kamarába való jelentkezést, amelynek következtében a háború alatt nem publikálhatott (például Jan de Hartog, Ferdinand Bordewijk). Jo van Ammers-Küller nem tartozott ezen szerzők közé, ami lehetővé tette, hogy folytassa írói tevékenységét a háború alatt, viszont a háború utáni recepcióját ez negatívan befolyásolta. A német megszállás vége után ugyanis Hollandiában megkezdődött a nácikkal kollaboráló személyek vizsgálata a kultúra területén is. Ez a folyamat nagyjából háromszáz szerzőt érintett.²⁰ A folyamatot az irodalom területén egy erre a célra létrehozott vizsgálati bizottság, az ún. Ereraad voor de Letterkunde (1945–48, Irodalmi Tanács) irányította. Jo van Ammers-Küller azon szerzők egyike volt, akiket a bizottság kollaboránsnak tekintett. Ennek következménye az lett, hogy a második világháború után egészen 1953. január 1-ig hivatalosan nem publikálhatott. Az író nő ellen különböző vétségeket hozott fel az Irodalmi Tanács az 1945. augusztusi meghallgatás során.

Az első vádpont Van Ammers-Küller Németországhoz és a német kultúrához fűződő viszonya volt. Ahogy már korábban említettem, az író nő köztudottan szimpatizált a náci Németországgal és a nemzetiszocializmus ideológiájával. Ennek a szimpátiának kézzelfogható nyomai voltak: Van Ammers-Küller már

¹⁹ N. N., „De Cultuurkamer en censuur”, *Koninklijke Bibliotheek*, hozzáférés: 2017. 05. 05. <https://www.kb.nl/themas/boekkunst-en-geïllustreerde-boeken/private-press/het-bijzondere-boek-in-de-tweede-wereldoorlog#toc-2>.

²⁰ VENEMA, *Schrijvers...*, 201.

a harmincas évektől kezdve népszerűsítő körutakat tett Németországban, számos könyvét lefordították németre, és művei meg is jelentek a korabeli német sajtóban. Ráadásul 1941-ben, tehát a német megszállás idején tagja lett a Holland–Német Kulturális Közösségnek (Nederlands-Duitse Kultuurgemeenschap). Az 1941-ben létrehozott szervezetnek az volt a célja, hogy „elősegítse a német és a holland nép kulturális összetartozását”²¹. A nagyjából húszezer tag között a németek mellett voltak olyan hollandok, akik a nácikkal kollaboráló Nemzetiszocialista Mozgalom (Nationaal-Socialistische Beweging, NSB) elnevezésű holland párt tagjai voltak, de a közösségnek emellett sok párton kívüli tagja is volt. A Holland–Német Kulturális Közösség tevékenységei közé tartozott többek között, hogy kulturális előadásokat szervezett, és hogy részt vett több Németországban tartott holland művészeti kiállítás lebonyolításában. A szervezetnek saját havi folyóirata is volt, ezenkívül tagjai nyelvi képzéséről is gondoskodott holland, illetve német nyelvtanfolyamok szervezésével. Hatalmas előnye volt továbbá a tagságnak az, hogy amikor a megszálló németek elrendelték, hogy korábbi, 1940-es szabadon engedésük után ismét hadifogságba kell vonulniuk a holland katonáknak, a Holland–Német Kulturális Közösség tagjainak nem kellett jelentkezniük.²²

Az Irodalmi Tanács ítélete szerint tehát az író azzal, hogy ennek az intézménynek a tagjává vált, ugyan nem közvetlenül, de hozzájárult a nemzetiszocialista eszmék terjesztéséhez és egyúttal a németekkel szembeni holland ellenállás gyengítéséhez.²³

A második vád Van Ammers-Küller ellen a következő volt: 1941-ben a *Das Reich* című nemzetiszocialista lap egy portrét közölt az írónőről, amelyhez az információkat ő maga szolgáltatta. Az Irodalmi Tanács szerint ezzel az írónő ismét azt a benyomást keltette, hogy „az ellenséges propagandát támogatta”²⁴.

Az írónőre évekkel később, 1951-ben még várt egy következő bírósági tárgyalás *Dorstig paradijs* [Szomjazó édenkert] című, 1949-ben megjelent regényével kapcsolatban. A regény célja a Hollandia és Curaçao közötti viszony jobbá tétele volt. A mű Adriaan Hulshoff álnéven jelent meg. Van Ammers-Küller a regény megjelenése előtt családi látogatáson volt Curaçao szigetén, a nevét tehát azonnal kapcsolatba hozták a művel. A feltételezést megerősítette a curaçaói Salas könyvkereskedés levele, miszerint „Adriaan Hulshoff és Jo van Ammers-Küller

²¹ Gerard GROENEVELD, *Zwaard van de geest: Het bruine boek in Nederland 1921–1945* (Nijmegen: Vantilt, 2001), 216.

²² GROENEVELD, *Zwaard van...*, 216.

²³ VENEMA, *Schrijvers...*, 238.

²⁴ Uo. 239.

egy és ugyanaz a személy”²⁵, bár állításuk alátámasztására nem volt bizonyítékuk. A levél eljutott az Irodalmárok Szövetségéhez (Vereniging van Letterkundigen),²⁶ majd nyomozás indult, amely során az író nő telefonbeszélgetéseit is lehallgatták.²⁷ Mindezt azért tehették meg, mert a kollaboránsnak vélt művészek vizsgálatára vonatkozó törvény (Wet Zuivering Kunstenaars) elfogadása óta az Irodalmi Tanács által kiszabott publikációs tilalom megszegése büntethető volt.²⁸

Amikor az ügy 1951 márciusában bíróság elé került, Van Ammers-Küller azt állította, hogy a regényt nem ő, hanem egy bizonyos Annie Koster írta, aki segítséget kérte a szöveg felülvizsgálatában és kiadásában, személyesen viszont nem ismerték egymást.²⁹ Van Ammers-Küller ügyvédje azzal védekezett a vádakkal szemben, hogy az a tény, mely szerint az író nő módosításokat végzett a kézíraton, „nem hozható összefüggésbe írói tevékenységével”³⁰. Van Ammers-Küllert végül felmentették a vádak alól. A bíróság indoklása azonban nem az volt, hogy feltételezhetően nem Van Ammers-Küller a regény szerzője, hanem az, hogy a nyomozás során kiderült, anyagi haszna nem származott a mű kiadásából.³¹

KRITIKAI FOGADTATÁSA HOLLANDIÁBAN

Ahogy azt már korábban említettem, Jo van Ammers-Küller a holland szerzők közül viszonylag ismertnek számított Magyarországon a huszadik század első felében. A holland irodalomtörténetben betöltött szerepe azonban korlátozottnak tekinthető. A legfontosabb átfogó holland irodalomtörténeti munkákban többnyire nem is találkozhatunk a nevével: Gerard Knuveler *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* (1964) [Kézikönyv a holland irodalom történetéhez] című irodalomtörténeti kézikönyvéből, a *Kritisch Lexicon van de*

²⁵ VENEMA, *Schrijvers...*, 241.

²⁶ Vereniging van Letterkundigen: 1905-ben létrehozott szövetség az írók és fordítók közös és egyéni érdekeinek képviseletére.

²⁷ VENEMA, *Schrijvers...*, 241.

²⁸ Uo.

²⁹ N. N., „Het »Dorstig Paradijs« werd een gerechtelijk vagevuur. Jo van Ammers-Kueller, haar Schoondochter en »Annie Koster« in de vlammen”, *Amigoe di Curaçao: Weekblad voor de Curaçao-sche eilanden* 68, 8106. sz. (1951): 1–2.

³⁰ N. N., „Het »Dorstig Paradijs«...”, 2.

³¹ VENEMA, *Schrijvers...*, 241–242.

Moderne Nederlandstalige literatuur (1980) [A modern holland irodalom kritikai lexikona] című modern holland irodalommal foglalkozó lexikonból vagy Piet Calis *Onze literatuur vanaf 1916* (1984) [Irodalmunk 1916 után] című, az 1916 utáni holland irodalmat vizsgáló munkájából is hiányzik Van Ammers-Küller. Továbbá Ton Anbeek *Geschiedenis van de literatuur in Nederland, 1885–1985* (1999) [A holland irodalom története 1885–1985 között] című, gyakorlatilag a teljes huszadik századi holland irodalomtörténetet felölelő írása sem tesz említést az írónőről.

Talán ennél is meglepőbb az, hogy a fenti, átfogó irodalomtörténeti elemzéseken kívül egy specifikusan holland és flamand írónőket tárgyaló mű, a *Schrijvende vrouwen: Een kleine literatuurgeschiedenis van de Lage Landen 1880–2010*³² [Író nők: Németalföld rövid irodalomtörténete 1880–2010 között] szerkesztői sem tartották elég jelentősnek Van Ammers-Küllert. A kötet szerkesztőinek célja 61 kanonizált vagy éppen feledésbe merült holland és flamand író nő bemutatása. A portrék között olyan valóban kanonizált írónők neveit találjuk, mint Carry van Bruggen, Madelon Székely-Lulofs vagy éppen Anne Frank, de olyan kevésbé ismert írónők is helyet kapnak benne, mint a németalföldi irodalomtörténet szempontjából kevésbé jelentős, szinte ismeretlen Alice Nahon vagy Jacoba van Velde. A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy Jo van Ammers-Küller írói munkássága marginális jelentőséggel bírt a huszadik századi holland irodalomtörténetben.

Természetesen találkozhatunk olyan irodalomtörténeti munkákkal, amelyek foglalkoznak Van Ammers-Küllerrel, azonban ezekben is csak rövid említéseket olvashatunk róla. Sivirsky *Het beeld der Nederlandse literatuur* (1960) [A holland irodalom képe] című irodalomtörténete például egy fejezetet szentel a holland realista regénynek, amely szerint többségében női szerzők tollából került ki: ebben a fejezetben Van Ammers-Küllert együtt említi Top Naeff, Annie Salomons, Carry van Bruggen és Augusta de Wit névvel. További kritikai ítéletet nem olvashatunk munkásságáról.³³

Ton Anbeek és Jaap Goedegebuure *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (1988) [Irodalmi élet a huszadik században] címmel megjelent könyve szintén említést tesz Van Ammers-Küllerről, aki az egyik olyan szerzőként jelenik meg, aki a tiszteletdíjából biztosítani tudta megélhetését.³⁴ Ugyanitt egy másik

³² Jacqueline BEL en Thomas VAESSENS, red. *Schrijvende vrouwen: Een kleine literatuurgeschiedenis van de Lage Landen 1880–2010* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010).

³³ SIVIRSKY Antal Lajos István, *Het beeld der Nederlandse literatuur*, vol. 2 (Groningen: J.B. Wolters, 1960), 261.

³⁴ Ton ANBEEK en Jaap GOEDEGEBUURE, *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (Leiden: Uitgeverij Martinus Nijhoff, 1988), 44.

szempontból is negatív megvilágításba kerül Van Ammers-Küller: Ina Boudier-Bakkerhez és Madelon Székely-Lulofshoz hasonlóan ő is többek között Menno ter Braak, a harmincas évek meghatározó holland írója és irodalomkritikusa által megvetett „hölgyregény” (damesroman) műfajának képviselője.³⁵

Ha megvizsgálunk néhány Jo van Ammers-Küller műveihez köthető, Hollandiában megjelent recenziót, megállapíthatjuk, hogy az írónőt ért kritikák mögött alapvetően három indok húzódik meg.

A kritikák egyik csoportjának meghatározó eleme Van Ammers-Küller női mivolta: az ok, amely miatt főleg a második világháború előtt negatív kritikákat kapott, az a tény, hogy női íróról van szó. Csakúgy, mint más női írókat,³⁶ a kritikusok Jo van Ammers-Küllert sem a férfi írókkal azonos módon ítélték meg. Ez a kettős mérce nemcsak Van Ammers-Küllert sújtotta: a már említett Madelon Székely-Lulofs esetében például a Menno ter Braak és Edgar du Perron, a kor irányadó *Forum* című folyóiratának szerkesztői részéről megfogalmazott kritikák olyan hatásosnak bizonyultak, hogy az írónő emiatt a második világháború utáni időszakban feledésbe merült.³⁷

Van Ammers-Küller korai művei is nagyrészt negatív fogadtatásban részesültek. Annie Salomons a *De roman van een student* című, az írónő debütáló regényét elemző recenziója legjobb esetben is vegyes megítélésről tanúskodik. Bár a regény Salomons szerint „a maga nemében tökéletes, lebilincselő, könnyed, találó észrevételekkel és kellemes hangnemben íródott”, a recenzió további részében azt olvashatjuk, hogy a regényt a helyén kell kezelni, hiszen „alacsony színvonalú”, és művészi értéke is megkérdőjelezhető. Másrészt Salomons szerint Van Ammers-Küller tehetséges írónő, aki ebben a műben a „különösen szerencsés” párbeszédekkel erőteljes hatást tudott elérni.³⁸

³⁵ ANBEEK en GOEDEGEBUURE, *Het literaire...*, 44.

³⁶ Maaïke MEIJER, „16 juni 1937: Annie Romein-Verschoor krijgt de dr. Wijnaendts Franckenprijs voor Vrouwenspiegel: De schrijvende vrouw en de kritiek”, in *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*, red. M. A. Schenkeveld-van der DUSSEN, 682–689 (Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers, 1993), 682. Maaïke Meijer ebben a tanulmányában Jo van Ammers-Küller mellett többek között Augusta de Wit és Carry van Bruggen nevét említi meg.

³⁷ PUSZTAI Gábor, *An der Grenze. Das Fremde und das Eigene: Dargestellt an Werken der deutschen und der niederländischen Kolonialliteratur in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts von C. W. H. Koch, H. Grimm, M.H. Székely-Lulofs und W. Walraven* (Frankfurt a. M.; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Peter Lang, 2007), 27.

³⁸ Annie SALOMONS, „De Roman van een Student, door Jo van Ammers-Küller”, *Den Gulden Winckel* 13 (1914): 189–191.

Egbertha C. van der Mandele 1917-ben megjelent Van Ammers-Küller *De verzwegen strijd* [Az eltitkolt harc] című, 1916-ban megjelent regényét tárgyaló recenziójában az író nő egész életművét „egoistának” nevezi.³⁹ Van der Mandele lenéző kritikája szerint a legnagyobb probléma Jo van Ammers-Küller műveivel az, hogy a karakterei egoisták, és hogy ez az egoizmus nem tudatosan jelenik meg, hanem „belopózik a műveibe, az író nő akarata ellenére, anélkül, hogy ő azt észrevette volna”⁴⁰.

A századforduló környékén a feminizmus virágzásával párhuzamosan megnőtt azoknak a nőknek a száma, akik írásra adták fejüket, ami a holland irodalomban a „női regény” és a „női író” kategóriák megszületéséhez vezetett.⁴¹ Herman Robbers a *De roman van een student* című regényről írt recenziója kiváló példája a holland irodalomkritika ezen kategóriákra adott válaszában. Robbers megfogalmazása szerint Van Ammers-Küller debütáló írása irreális és egyoldalú képet fest a diákok világáról, ami a kritikus szerint annak tudható be, hogy egy női íróról beszélünk.⁴²

Annie Romein-Verschoor *Vrouwen Spiegel* (1935) [Női tükör] című, női regényírókkal foglalkozó irodalmi-szociológiai tanulmánya Van Ammers-Küllert olyan íróként mutatja be, akinek művei „szinte kizárólag »női problémákkal« foglalkoznak, anélkül, hogy bármilyen álláspontot képviselnének”⁴³.

Erica van Boven irodalomtörténész megállapítja, hogy a húszas és harmincas években a realista próza műfaját a fiatal irodalomkritikusok többnyire negatívan értékelték. A kritikusok korábbi generációjával ellentétben azonban az ebben a két évtizedben meghatározó irodalmárok elsősorban a „hölgyregény” műfaját illették kritikával.⁴⁴ A hölgyregényt egyfajta „elavult realizmus” megnyilvánulásának tartották, ezzel tehát a műfaj egy sztereotip, általánosító címkézést kapott. A „hölgyregény” megnevezésen kívül ezeket a fajta regényeket gyakran családregegyeknek is nevezték; olyan műveknek, amelyek a kritikusok szerint elsősorban a női olvasók körében tarthattak számot érdeklődésre. Menno ter Braak a „huiskamerrealisme” („a nappaliszoba realizmusa”) címszóval bélyegezte: ebbe a kategóriába olyan műveket soroltak, amelyek jellemzően a holland polgári

³⁹ Egbertha C. van der MANDELE, „De Verzwegen Strijd, door Jo van Ammers-Küller”, *Den Gulden Winckel* 16 (1917): 45–46.

⁴⁰ MANDELE, „De Verzwegen...”, 46.

⁴¹ MEIJER, „16 juni...”, 682–683.

⁴² Uo. 682.

⁴³ ANNIE ROMEIN-VERSCHOOR, *Vrouwen Spiegel: Een literair-sociologische studie over de Nederlandse romanschrijfster na 1880* (Amsterdam: E.M. Querido, 1936), 128.

⁴⁴ BOVEN, *Een hoofdstuk...*, 73.

atmoszférát ábrázolják.⁴⁵ Az ilyen írások témája gyakran a holland családi élet, a szerelem, a házasság, népszerűségüket tekintve pedig sikeresek az olvasók körében, viszont az irodalomkritikusok részéről negatív a megítélésük, és gyakran provincializmussal is vádolják ezeket a regényeket. Az ilyen típusú művek szerzői között viszonylag sok nőt találunk – többek között Jo van Ammers-Küller is ebbe a kategóriába tartozik –, ami miatt az irodalomkritikusok ezt a műfajt a „hölgy-regénnyel” tették egyenlővé.⁴⁶

Martinus Nijhoff holland költő, drámaíró a realizmus ezen holland sajátosságokkal bíró változatára példaként a *De opstandigen* című regényt hozza fel, amelyben a társadalmi dimenzió egyáltalán nincs jelen.⁴⁷ Az 1920-as évek közepén megjelent recenziójában Nijhoff „fölöslegesnek” tartja, hogy a regényt művészeti alkotásnak nevezzük, hiszen az csak egy „ostoba női dolog”, amelyet „egy nő írt, nőknek a nőkről”⁴⁸.

Van Ammers-Küllert kritikusai azzal is megvádolták, hogy irodalmi értékek közvetítése helyett sokkal inkább az anyagi siker motiválta. Ismét Nijhoff volt az, aki a *De opstandigen* című regényről írt recenziójában a következőket írta: egy ilyen könyv megírásával az író nő nem tesz mást, mint kihasználja a közönség sóvárgását a „botrány-krónikákra”⁴⁹.

Érdemes még megemlíteni egy recenziót a harmincas évekből, mégpedig Menno ter Braak kritikáját az író nő *De Sans-Culotten* (1936) című regényéről.⁵⁰ Ebben a recenzióban Ter Braak igen negatív véleménnyel van a regényről és magáról Van Ammers-Küllerről is: az író nőt azzal vádolja, hogy széles olvasóközönség számára írja műveit, történelmi regényeinek célja a szórakoztatás, továbbá ezekben a művekben a történelem csak másodlagos szerepet játszik, csupán egy „lehetőségként szolgál arra, hogy jeleneteihez színes háttérrel biztosítson.”⁵¹ Ter Braak tehát a regény hiányosságait két tényezőnek tudja be: egyrészt annak, hogy a szerző nő, másrészt pedig annak, hogy egy olyan széles közönségnek szánta a művet, amely

⁴⁵ BOVEN, *Een hoofdstuk...*, 79–80.

⁴⁶ Ehhez a műfajhoz a holland irodalomtörténet és -kritika Jo van Ammers-Küller mellett többek között Ina Boudier-Bakker, Carry van Bruggen, Albertine Draayer-de Haas és Anna van Gogh-Kaulbach műveit sorolja. BOVEN, *Een hoofdstuk...*, 136.

⁴⁷ BOVEN, *Een hoofdstuk...*, 93.

⁴⁸ Uo. 122–123.

⁴⁹ Uo. 124.

⁵⁰ Menno ter BRAAK, „Drie romans van vrouwen. Jo van Ammers-Küller: *De Sans-Culotten*”, *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad* 68 (1936. december 2.): 14.

⁵¹ BRAAK, „Drie romans...”, 14.

Ter Braak szerint főleg nőkből áll. Véleménye szerint tehát amennyiben egy regény szórakoztató, nem rendelkezhet irodalmi értékkel.

A harmincas évek és főleg a második világháború utáni időszak holland irodalomkritikai diskurzusát elsősorban a *Forum* című irodalmi folyóirat neves kritikusai, Menno ter Braak és Edgar du Perron határozták meg. Erica van Boven állítása szerint a „női regény” ellen folytatott polémiajuk a mai napig érezteti hatását.⁵² Ahogy korábban már említettem, Menno ter Braak gyakran illetve negatív kritikával a „női regény” műfaját, elsősorban annak korlátozott tematikája miatt. Nem Jo van Ammers-Küller volt azonban az egyetlen holland női író, akinek kijutott Ter Braak negatív kritikáiból: Madelon Székely-Lulofs és Top Naeff regényeit is bírálta a fent említett okok miatt.⁵³ Az egyetlen női író, akit Ter Braak a kegyeibe fogadott, Carry van Bruggen volt.⁵⁴ *Eva* (1927) című regényében Ter Braak véleménye szerint a nőiség tudatosan jelenik meg, ami megkülönbözteti a többi, általa megvetett női regényektől.⁵⁵ Ter Braak szemében Carry van Bruggen volt az egyetlen írónő, aki irodalmi értékekkel rendelkező regényeket tudott írni.⁵⁶ Du Perron viszont már kevésbé volt lelkes Van Bruggen munkásságát illetően, szerinte az írónő nem képez kivételt a „női írók” kategóriába sorolt, negatívan értékelt szerzők között.⁵⁷

A Jo van Ammers-Küllert érő kritikák harmadik nagy csoportjában a közös pont az írónő nemzetiszocialista nézetei és a németekkel való szimpatizálás a második világháború alatt. A tény, hogy 1953-ig publikációs tilalommal sújtották, alapjaiban meghatározta a holland irodalomtörténeti írásokban a róla alkotott képet évtizedekkel a történelem után is.

A *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse letterkunde* (1986) [Winkler Prins holland irodalomtörténeti lexikona] című holland irodalomtörténeti lexikon a következő kontextusban említi meg az írónőt: „számos történelmi regényt publikált, amelyekben a hollandiai családi életet ábrázolta. A női emancipáció kérdése fontos szerepet játszik műveiben.” A lexikon szerkesztői szerint Van Ammers-Küller „regényei csekély irodalmi értékkel bírnak, de sokan olvasták azokat, fordításokon keresztül is”⁵⁸. A fenti általánosító megjegyzés alapján

⁵² BOVEN, *Een hoofdstuk...*, 138.

⁵³ Uo. 90–92.

⁵⁴ Uo. 139.

⁵⁵ Uo. 272.

⁵⁶ Uo. 244–245; 270.

⁵⁷ Uo. 139.

⁵⁸ Benno BARNARD en René Felix LISSENS, red., *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse letterkunde* (Amsterdam: Elsevier, 1986), 16.

tehát a lexikon olvasója azt feltételezheti, hogy az író teljes életműve „értéktelen” irodalmi szempontból, hiszen a szócikk nem tér ki az egyes művekre. A bejegyzés további részében megtudjuk, hogy Van Ammers-Küller a „második világháború után néhány évig nem publikálhatott”.

Hollandiai fogadtatásáról tehát összességében az mondható el, hogy művei ugyan magas példányszámot értek el, és népszerűek voltak az olvasók körében, kritikai megítélése mégis kifejezetten negatívnak tekinthető.

JO VAN AMMERS-KÜLLER KÜLFÖLDÖN

Jo van Ammers-Küller hazáján kívül igen népszerű volt, különösen Németországban: 40 megjelent művéből 25-öt fordítottak le németre, ez teljes életművének több mint a fele. A közép-európai országok közül Van Ammers-Küller Lengyelországban és Magyarországon érte el a legnagyobb sikereket: 14 lengyel és kilenc magyar fordítás ismert tőle.

A magyar fordítások közül egyedül a *Tantalus* (1925) (*Tantalus*, 1931, 1933, ford. Kosáryné Réz Lola) és a *De opstandigen* ért meg több kiadást, példányszámok pedig csak a *De opstandigen* című regénnyel kapcsolatban ismertek: a mű 1942–44 között 24 ezres példányszámot ért el.⁵⁹

A *Tantalus* című regény kivételével minden magyar fordítás a második világháború idején, 1941 és 1945 között jelent meg. A fordítások kiadási éveit megvizsgálva észrevehető, hogy 1941-ben, tíz évvel az első magyar fordítás megjelenése után indult meg ismét a magyar könyvpiac érdeklődése az író iránt. Ebben az időszakban több olyan regénye is megjelent magyarul, amelyek hollandiai megjelenése sokkal korábbra tehető: az *Álarcosok* (Maskerade (1919), 1945 ford. Ottlik Géza) 26, a *Coornvelt-ház asszonyai* 17, a *Coornvelt Erzsébet házassága* 11 évvel az eredeti kiadás után jelent meg Magyarországon. Feltehetően a *Coornvelt-ház asszonyai* külföldi és magyarországi sikerei győzhették meg a kiadókat, hogy érdemes az íróval foglalkozni.

Tekintve, hogy Magyarországon ebben az időszakban a holland nyelv ismerete egyáltalán nem volt elterjedt, feltételezhető, hogy a fordítások közvetítő nyelven íródott művek alapján készültek, amely valószínűleg minden esetben a német

⁵⁹ Országos Széchényi Könyvtár.

volt. Néhány esetben már a magyar fordítások címe is árulkodó: *A Coornvelt-ház asszonyai* a német kiadás (*Die Frauen der Coornvelts*) címének szó szerinti fordítása, és hasonló feltételezéssel élhetünk *A Tavelinckek hűsége* című regény esetében is, hiszen a német fordítás a *Die Treue der Tavelincks* címet kapta. Ebben az időszakban a hollanddal ellentétben a német nyelvet széles körben beszélhették Magyarországon, ami a közös történelmi-kulturális kapcsolatokra vezethető vissza.

A harmadik bizonyíték arra, hogy Van Ammers-Küller regényei közvetítő nyelven keresztül jutottak el a magyar olvasókhoz, a fordítók munkásságának tanulmányozása során állapítható meg. Feltételezhető, hogy a fordítók egyike sem beszélt hollandul, legalábbis nem fordított erről a nyelvről, viszont mindegyikük fordított németből. Az ismert adatok alapján Ottlik Géza angolból (többek között Charles Dickens, Ernest Hemingway és Eugene O'Neill) és németből (Arnold Zweig és Gottfried Keller) fordított. Sándor Imre főleg német (Stefan Zweig, Hans Dominik) és francia (Honoré de Balzac, George Gustave Toudouze) szerzők műveit fordította magyarra. Kosáryné Réz Lolától angol (Agatha Christie, Margaret Mitchell), német (Hedwig Courths-Mahler, Karl May) és francia (Louis-Frédéric Rouquette) anyanyelvű szerzők műveinek fordításai ismertek. Thury Zsuzsának összesen három fordítása ismert, amelyek közül az egyik Jo van Ammers-Küller *De appel en Eva* című regényének fordítása, a másik kettő pedig Anna Seghers német író nő két regénye. Berend Miklósné nevéhez is elsősorban angol (H. G. Wells, Aldous Huxley) és német nyelvű (Klaus Mann, Gustav Krist) szövegek fordításai fűződnek.

A kiadók tekintetében a következők állapíthatók meg Jo van Ammers-Küller regényeinek magyar fordításaival kapcsolatban: a Révai kiadó gondozásában három regénye, *A Coornvelt-ház asszonyai*, *Coornvelt Erzsébet házassága*, illetve az *Álarcosok* jelent meg, előbbi kettő a kiadó *Világsikerek* című sorozatában. *A Felfordult világ: egy nagy szerelem története az 1792–1795 években*, *A Tavelinckek hűsége 1799–1813: Regény Napóleon idejéből*, a *Quist ezredes családja (Ma: een familieroman uit de jaren 1871–1901)* (1942), 1945, ford. Berend Miklósné), illetve az *Urak, szolgák, asszonyok* című regényeket a Pantheon adta ki. A *Tantalus* című regény a Singer és Wolfner kiadó *Külföldi regények* című sorozatában jelent meg, míg a *Madame X: Napóleon korának nagy kalandornője (Elzelina: de geschiedenis van een Hollandsche vrouw in de jaren 1776–1845)* (1940), 1943, ford. Sándor Imre) című művet a Béta Irodalmi Rt. adta ki.⁶⁰

⁶⁰ CSEPREGI Klára, *Holland (flamand, fríz, németalföldi, afrikaans) – magyar bibliográfia. Hollandián kívül és Magyarországon megjelent írások* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008), 97–98.

JO VAN AMMERS-KÜLLER A MAGYAR SAJTÓBAN

Az alábbiakban a Jo van Ammers-Küllerről megjelent négy recenzióval, egy könyvrészlettel és egy interjúval kívánok részletesebben foglalkozni. A vizsgált szövegek megjelenése 1928 és 1942 közé tehető, megjelenési helyük között irodalmi folyóirat és napilap egyaránt szerepel.

A vizsgált korszak legmeghatározóbb, progresszív irodalmi folyóiratában, a *Nyugat*ban nem találunk recenziót Jo van Ammers-Küller műveiről. A folyóirat azonban 1932-ben az író *De appel en Eva* című regényéből közölt egy rövid magyar nyelvű részletet.⁶¹ Ahogy a *Nyugat*ban közölt könyvrészlet alcíme (*Részlet egy készülő regényből*) is jelzi, a magyar fordítás a cikk megjelenésekor még csak készülöben volt. A regény német fordítását először 1932-ben adták ki, tehát a magyar fordítás, illetve a *Nyugat*ban olvasható részlet valószínűsíthetően ez alapján készült. E szövegrészlet alapján természetesen nem alkothatunk képet arról, hogy a *Nyugat* szerkesztői körében milyen fogadtatásra talált a holland író, de a fenti adatok alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy nyilvánvalóan figyelemmel kísérték pályafutását.

Az ismertetett recenziók közül kettő a *Literatura* című irodalmi folyóiratban jelent meg, amely 1926 januárjában indult. A folyóirat célja a magyar és külföldi irodalom népszerűsítése volt.⁶² A főszerkesztő Supka Géza ezt a célkitűzést politikai viszonyokat figyelmen kívül hagyva kívánta megvalósítani.⁶³ A politikai semlegesség mellett a lap azonban irodalmi értéktételek megfogalmazásától is tartózkodott, hiszen célja mindenekelőtt az olvasás megkedveltetése volt.⁶⁴

A *Napkelet* című irodalmi-kritikai folyóiratban egy könyvismertetés található Jo van Ammers-Küller két művéről. A folyóirat 1923-ban indult Klebelsberg Kunó oktatásügyi miniszter kezdeményezésére a *Nyugat* egyfajta ellenpontjaként, konzervatív, keresztény álláspontot képviselve.⁶⁵ A lap főszerkesztője 1923–37 között az a Tormay Cécile volt, aki a Horthy-korszak ünnepezt írónője volt, és

⁶¹ Jo van AMMERS-KÜLLER, „Jo van Ammers-Küller: *Az alma és Éva*. Részlet egy készülő regényből”, *Nyugat* 9–10. sz. (1932): 512.

⁶² BÁLINT Gábor, „Supka Géza folyóirata, a *Literatura* (1926–1938)”, *Magyar Könyvszemle* 120, 1. sz. (2004): 29–51, 29.

⁶³ BÁLINT, „Supka Géza...”, 30.

⁶⁴ Uo. 32.

⁶⁵ SZOLLÁTH Dávid, „Magyar irodalmi mező az 1920-as években”, *Literatura* 41, 2. sz. (2015): 161–184, 170.

a *Bujdosó könyv* (1920) című regénye miatt politikai megítélése a mai napig vita tárgyát képezi.

Az 1909-ben Andor József szerkesztésében induló *Élet* című szépirodalmi-kritikai hetilap szintén közölt egy Van Ammers-Küller recenziót. A lap a katolikus szellemiséget és a „nemzeti hagyományokra alapozott irodalomszemlélet”⁶⁶ közvetítését tűzte zászlajára. Az irodalmi művek ismertetése mellett a lap aktualitásokról, színházi előadásokról és kiállításokról is közölt beszámolókat.⁶⁷

A Jo van Ammers-Küllerrel készült interjú az *Esti Magyarország* című politikai napilapban jelent meg 1942. április 22-én. A lapot az első világháború után Miklós Andor sajtómánás vásárolta meg, amely így az Est-konzern része lett. A lapvállalat 1930-tól liberális nézeteket vallott, 1939-ben pedig állami kézre került.⁶⁸

A NŐI LÉLEK ISMERŐJE

A Hollandiában 1921-ben publikált *De zalmaker* [A megváltó] című regényt bemutató magyar nyelvű recenzió a német fordítás ismertetése, amely 1927-ben jelent meg. Ez az információ fel is van tüntetve a cikk elején, amelyet 1928 márciusában publikáltak a *Literatura* című folyóiratban *Der Kuss des Erlösers* címmel.⁶⁹ A névtelen kritikus kifejezetten pozitív Van Ammers-Küllerrel kapcsolatban: „ennek a hosszabb novellának a szerzője az újabb [sic!] holland irodalom nőírói közt a legelső helyek egyikét foglalja el”, „novellája a női lélek legbensőbb mélységeibe világít be”. A kritikus a művet „nehéz pszichoanalitikus regénynek” tekinti, amelyet az író „csodálatos éleslátással, finomsággal s a kimondhatatlan érzések gyöngéd érzékeltetésével ír meg”⁷⁰. Ebben a recenzióban tehát pozitív aspektusként tűnik fel Van Ammers-Küller ismerete a női lélekről.

⁶⁶ SZÉNÁSI Zoltán, „A modernség kalandja: A katolikus irodalom modernizációs kísérlete – az *Élet* 1909–1914”, in *A Nyugat párbeszédei: A magyar irodalmi modernizáció kérdései*, szerk. FINTA Gábor, HORVÁTH Zsuzsa, SIPOS Lajos és SZÉNÁSI Zoltán, 47–55 (Budapest: Argumentum, 2011), 48.

⁶⁷ SZÉNÁSI, „A modernség...”, 48.

⁶⁸ PAÁL Vince, szerk., *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989* (Budapest: Wolters Kluwer, 2015), 151–152.

⁶⁹ N. N., „Jo van Ammers-Küller: Der Kuss des Erlösers”, *Literatura* 3. 3. sz. (1928): 94.

⁷⁰ Uo.

A „JÓZAN, KISPOLGÁRI” HOLLANDIA ÁBRÁZOLÁSA

Az *Élet* című katolikus irodalmi és kulturális folyóiratban jelent meg egy rövid recenzió a *De patriotten: 1778–1787*, illetve a *De sans-culotten: 1792–1795* című kötetekről 1942. augusztus 2-án.⁷¹ Az ismertető anonim szerzője „nagyon értékes” és „izzóan érdekfeszítő” művekként mutatja be a folyóirat olvasóinak a francia forradalmat holland szemszögből ábrázoló regényeket. Ahogy a korábban elemzett recenziókban, ebben az esetben is megfigyelhető, hogy a mű értéke a cikk szerzője szerint „annak a lelki vonzóerőnek ecsetelése, amely a jobb sors látszatával rázkódtatja meg a társadalmakat, hogy a tomboló vihar után csak kiábrándultságot hagyjon hátra”. Hollandia józan, kispolgári országgént jelenik meg a regényben, amelynek a francia forradalomban való „vergődését” láthatjuk. A recenzió szerzője a lelki folyamatok ecsetelését ugyan a regény erősségeként említi, de a szereplőket „meglehetősen laza erkölcsűeknek” látja.

„A MODERN HOLLAND IRODALOM REPREZENTATÍV ÍRÓJA”

A *Napkelet* című irodalmi-kritikai folyóiratban 1933. április 1-jén jelent meg Vitéz Kenyeres Jánosné könyvismertetője *Jo van Ammers-Küller és a női emancipáció kérdése* címmel.⁷² A recensens munkásságáról nincsenek adatok: az itt tárgyalt ismertetőn kívül összesen egy cikk köthető a nevéhez, Claire Sheridan angol íróőnének, Winston Churchill unokahúgának *Én, gyermekeim és a világ nagyhatalmai* című regényéről írt.⁷³

A cikk az íróőné két művét tárgyalja, a *De opstandigen* (1926) című trilógiát, amely első részének magyar fordítása csak a cikk megjelenése után kilenc évvel került kiadásra – a cikk tehát a német fordítás recenziója. A másik regény, amelyről szó esik a cikkben, a *De appel en Eva* (1932), az előbb említett regény

⁷¹ N. N., „Jo van Ammers-Küller: I. *Urak, szolgák, asszonyok*. II. *Felfordult világ*”, *Élet* 33, 31. sz. (1942): 615.

⁷² VITÉZ KENYERES Jánosné, „Jo van Ammers-Küller és a női emancipáció kérdése”, *Napkelet* 11, 4. sz. (1933): 316–318.

⁷³ VITÉZ KENYERES Jánosné, „Claire Sheridan”, *Napkelet* 11, 5. sz. (1933): 398–400.

folytatása, amelynek 1943-ban készült el a magyar fordítása. A cikk írója ekkor még természetesen a regények német nyelvű címeire hivatkozik.

A könyvismertető szerint Van Ammers-Küller „a modern irodalom legkiválóbb reprezentánsai közé”⁷⁴ sorolandó, és műveiben „finoman és őszintén nyúl ehhez a kényes témához”⁷⁵. A *Coornvelt-ház asszonyai* című trilógia „1840-ben kezdődik egy kis holland városban, ahová Párizsból bevetődik az árva, szegény kis rokon”⁷⁶, akinek apja francia, anyja holland, „vérében tehát a holland alaposság mellett ott lüktet a francia könnyedség és a lázadás hajlama is”⁷⁷. A gazdag Coornvelt család vendégeként a leány valóságos forradalmat idéz elő: a Coornvelt család nőtagjai jelenlétének köszönhetően ráébrednek, hogy „más élet is lehetséges, mint a házimunkákban való elmerülés”⁷⁸.

A *De appel en Eva* című regény főhősei ismét a Coornvelt család tagjai: az Erzsébet és férje közötti viszony áll a középpontban. Több körülmény is hátráltatja boldog életüket: a férfi szemet vet egy, a feleségétől teljesen különböző személyiségű, ravasz, de kissé buta nőre; a férj legnagyobb vágya a gyermek, ám Erzsébet inkább a munkára koncentrál. A fiatal pár Párizsban telepszik le, ahol a nő kezdetben nem képes beilleszkedni, a munkájában talál megnyugvást. A férfit eközben szép lassan behálózza a másik nő, így Erzsébet döntésre jut: lemond munkájáról, és követi férjét a szűkös holland viszonyok közé, „hogyan ott mint anya és feleség, beteljesítse végső célját”⁷⁹. A kérdésre tehát, hogy a nő vetélytársa lehet-e a férfinak, a könyvismertető szerint a regény válasza az, hogy nem lehet, mert a végső hivatása az anya- és feleségszerep.⁸⁰

A kritika írója szót ejt még a különleges milióról, amely a regényt jellemzi: Hollandia „hűvös, átlátszó, nyárspolgáris, maradi”⁸¹ légköre kiváló háttérrel biztosít az ellentétek, különböző világszemléletek összeütközésének. Kenyeres Jánosné a recenzió végén méltatja a holland írónőt, aki szerinte „kiváló pszichológus”, karaktereit „finoman és nagy szemléltető erővel” rajzolja meg.⁸²

„A modern holland irodalom reprezentatív írója” jelzővel illeti az ismeretlen szerző Van Ammers-Küllert egy következő könyvismertetőben, amelyet

⁷⁴ VITÉZ KENYERES, „Jo van Ammers-Küller...”, 316.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. 317.

⁸⁰ Uo. 318.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo.

a *Literatura* című folyóiratban publikáltak 1935. augusztus 1-jén.⁸³ „A Coornveltsen asszonyai című trilógiáját” az irodalomkritika a *Buddenbrook ház* és a *Forsythe Saga* című regényekkel említi egy kategóriában – véli a recenzió szerzője. Ebben a cikkben ismét előkerül a Van Ammers-Küller munkásságára jellemző visszatérő téma, azaz a női lélek és a női sors bemutatása. A cikk alapja a *Twaalf interessante vrouwen* című könyv német kiadása. Ebben a műben az író az eredeti holland címmel ellentétben tíz érdekes mai nőalakot mutat be, többek között Rosa Manus holland feministának, Charlotte Bühlernek, a bécsi egyetem professzorának vagy Winifred Wagnernek, Sigfried Wagner özvegyének a portréját. Az említett nőalakokat Van Ammers-Küller „a rá jellemző lélekelemző módon” tárja elénk.⁸⁴ Az eredeti mű még tizenkét portrét tartalmazott, ám a német fordításban ebből csak tíz olvasható. A változtatásokat az író tette meg, ami politikai okokra vezethető vissza.⁸⁵ A recenzió írója még megemlíti, hogy a művet tizenkét nyelvre fordították le, illetve, hogy szerinte a mű hasonló sikerre számíthat, mint a *A Coornvelt-ház asszonyai* című trilógiája, mert „minden írása érdekes, finom és megkapó”⁸⁶.

INTERJÚ JO VAN AMMERS-KÜLLERREL⁸⁷

Az *Esti Magyarországon*ban található meglehetősen hosszú beszélgetés igen sokat elárul az író nézeteiről saját munkásságával, a holland irodalom külföldi ismertségével, illetve a magyar irodalom hollandiai ismertségével kapcsolatban.

Az író 1942 áprilisában két hetet töltött Budapesten abból az alkalomból, hogy a holland irodalomról tartott előadást a magyar fővárosban. Az interjú bevezetőjéből megtudjuk, hogy „könyveit nem egyszer látjuk a kirakatokban”⁸⁸, ami magyarországi népszerűségét támasztja alá. Az is kiderül, hogy „két regénye

⁸³ N. N., „Io [sic!] van Ammers-Küller: Bedeutende Frauen der Gegenwart”, *Literatura* 10, 8. sz. (1935): 239.

⁸⁴ Uo. 239.

⁸⁵ HAMANN, *Winifred Wagner...*, 6–7.

⁸⁶ N. N., „Io van...”, 239.

⁸⁷ N. N., „Szeretnék megismerni az igazi magyar irodalmat – mondja Jo van Ammers-Küller holland író Budapesten.” *Esti Magyarországon* 49, 90. sz. (1942): 6.

⁸⁸ N. N., „Szeretnék...”, 6.

már megjelent magyar fordításban”⁸⁹; ezek valószínűsíthetően a már említett *De patriotten: 1778–1787* és a *De sans-culotten, 1792–1795* című regények fordításai.

Az újságíró kérésére Van Ammers-Küller a „modern holland irodalom”⁹⁰ elemzésébe kezd: „A század elején a szociális eszme fűtötte az irodalmunkat. Ezt az irányt, mintegy reakcióképpen, a l’art pour l’art, az öncélú művészet váltotta fel.”⁹¹ Az író elmondása szerint a harmadik fontos irányzat képviselői a holland irodalomban a „történelembe merültek”⁹². Ennél a pontnál megemlíti, hogy nem tartja követendő példának az „öncélú”⁹³ irodalmat, ahogy a l’art pour l’art műfaját kategorizálja, hanem a „határozott életbeli cél irodalmának”⁹⁴ híve: számára tehát az igazi irodalom a társadalmilag elkötelezett irodalom. Van Ammers-Küller a továbbiakban az élénk holland irodalmi légkőről beszél, illetve arról, hogy a korábbi időszakhoz képest jelentősen megnőtt a „könyvbarátok” száma, ami főként annak köszönhető, hogy „a háborútól való félelemben az emberek többsége inkább otthon tartózkodik”⁹⁵.

Némi ellenérzéssel folytatja értékelését a modern holland költészetről, amely véleménye szerint „kizárólag líra, szélsőségesen individualista líra”⁹⁶. A prózai művek többsége az író elmondása szerint történelmi regény, amelyek főleg a tizennyolcadik századdal foglalkoznak – ennél a pontnál említi meg regény-trilógiáját, amely a magyar fordítás megjelenése kapcsán az interjú apropójául szolgált. Van Ammers-Küller háttérként mindig a múltat választja, és történelmi kontextusba helyezi művei cselekményeit, abban az esetben is, amikor „ügynevezett társadalmi kérdésekből, a női lélekből, a házasság problémájából”⁹⁷ indul ki. A történelmi regényen kívül népszerű műfaj még a holland irodalomban a tengerészet, folytatja. Az író fenti kijelentései igencsak leegyszerűsítik a huszadik század első felének holland irodalmában tapasztalható tendenciákat.

Ami Van Ammers-Küller szerint hiányzik a holland irodalomból a népi regény műfaja, „az északiakhoz hasonló parasztregegyek”⁹⁸. Az író elmondása szerint

⁸⁹ N. N., „Szeretném...”, 6.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Az interjúból nem derül ki egyértelműen, de politikai nézeteit figyelembe véve feltételezhető, hogy Van Ammers-Küller itt a német parasztregegy műfajára gondol, amely a huszadik század első

azonban egy másik műfaj igen népszerű a holland irodalomban: a tanulmány, a „társadalomtudományi, irodalmi, filozófiai esszé”⁹⁹. Az interjú készítője ebben a tekintetben párhuzamot von a holland és a magyar irodalom között, de mélyebben nem tárgyalják ezt a kérdést. Egy másik közös pontra is rámutat az író: az „idegenek nem tudják a nyelvünket”¹⁰⁰. Arra utal tehát Jo van Ammers-Küller, hogy mind a holland, mind a magyar irodalom külföldi népszerűségét gátló fontos tényező az, hogy egyik nyelvet sem beszélik széles körben a világon. „Akár a magyarok, csak mi magunk olvashatjuk magunkat. S mivel mi magunk nem vagyunk túl sokan, íróinknak kicsi a közönségük.”¹⁰¹ Az író szerint a megoldás kulcsa a fordítók kezében van.

Van Ammers-Küller a továbbiakban a magyar irodalom hollandiai ismertségét tárgyalja. Bár néhány klasszikus költőnk nevét ismerik, a probléma az író szerint az a versfordításokkal, hogy a „kötött beszéd jellege, íze”¹⁰² sokszor elvész a fordítási folyamat során. A prózai művek fordítói ennél könnyebb helyzetben vannak, és Van Ammers-Küller úgy véli, hogy regényeinket „nagy szeretet és érdeklődés fogadná”¹⁰³ Hollandiában. Az író az érdeklődés okát az első világ-háború utáni gyermekmentő akciókra vezeti vissza, amelyek során a hollandok többen megismerték „az itteni világot”¹⁰⁴.

Az újságíró kérésére Van Ammers-Küller megemlíti néhány magyar szerzőt, akik különösen népszerűek Hollandiában – az interjúban közülük egyedül Harsányi Zsolt nevét emeli ki, akinek „nagy sikerei vannak életregényeivel”¹⁰⁵. Ezután

---

felében erősen kötődött a nemzetiszocializmus ideológiájához. George L. MOSSE, „A német ideológia válsága”, ford. NAGY Mónika Zsuzsanna, 2000 19, 10. sz. (2007): 16–27.

⁹⁹ N. N., „Szeretnénk...”, 6.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Harsányi Zsolt (1887–1943) író, újságíró, fordító, a magyar PEN-club főtákará, a negyvenes évek elején a Vígszínház igazgatója. A harmincas és negyvenes években regényei igen népszerűek voltak Magyarországon, de a mostani irodalomtörténeti művek ritkán tesznek róla említést. Hollandul a következő művei jelentek meg: *Életre-halálra* (1931) (*Op leven en dood*, 1951, ford. Madelon Hermine Székely-Lulofs); *Magyar rapszódia* (1936) (*Hongaarsche rhapsodie*, 1941, ford. Franciscus Ignatius Max Schneiders; *Hongaarse rhapsodie: Roman-trilogie over het leven van Franz Liszt*, 1952, ford. Franciscus Ignatius Max Schneiders, *Hongaarse rapsodie: Het hartstochtelijke leven van Franz Liszt*, 1981, ford. Franciscus Ignatius Max Schneiders); *És mégis mozog a föld: Galilei életének regénye* (1937) (*Een hemelbestormer: De roman van Galilei's leven*, 1941; 1943, ford. Adrianus Michiel de Jong); *Élni jó: Rubens Péter Pál életének regénye*, vol. 1–4 (1940) (*Dit was leven: Roman van Peter Paul Rubens*, ford. Paul van Deurningen).

néhány „sokat emlegetett, tulajdonképpen jelentéktelen magyar nevű képviselőjét említi meg a nemzetközi szórakoztató irodalomnak”¹⁰⁶, ám az interjúból nem derül ki, kik ezek a képviselők. Az viszont mindenképpen figyelemreméltó, hogy az interjú készítője nem tartja fontosnak, hogy név szerint írjon róluk: ez arra enged következtetni, hogy az említett szerzők Hollandiával ellentétben Magyarországon nem voltak jelentősek, megbecsültek és népszerűek.¹⁰⁷ Itt érdekes párhuzam fedezhető fel a korabeli magyar és holland irodalom dinamikája között: Jo van Ammers-Küller, mint a „szórakoztató” irodalom képviselője, hazájában szintén nem volt megbecsült író, viszont Magyarországon nagy népszerűségnek örvendett, és a kritikusok is többnyire pozitívan nyilatkoztak műveiről.

Jo van Ammers-Küller záró gondolata, amely szintén a holland és a magyar irodalom kapcsolatához köthető, nem kevésbé érdekes: „Amszterdamban a Lulofs-házaspár foglalkozik újabban holland–magyar fordításokkal. Az asszony magyar származású, Székely Máriának hívják. Kellő tájékoztatás és irányítás mellett bizonyára nagyon segíthetnék a magyar irodalom terjedésének ügyét” – fejt ki az író. A „Lulofs-házaspárról”¹⁰⁸ megfogalmazott gondolatok részben helytállóak: a házaspár valóban számos holland és magyar nyelvű művet ültetett át a másik nyelvre, ezzel elősegítve a két ország közötti irodalmi kapcsolatokat. Azonban nem feltételezhetjük, hogy Jo van Ammers-Küller nem volt tisztában azzal, hogy Madelon Székely-Lulofs holland író volt, és a férje, Székely László volt magyar származású. A hibára sokkal inkább az interjú készítőjének, illetve a napilap szerkesztőinek holland irodalommal kapcsolatos felületes ismerete adhat magyarázatot.¹⁰⁹

„Azelőtt sokszor felhozták nálunk is az írók és kiadók, hogy a jellegzetesen nemzeti termékek nem érdeklik a külföldet” – folytatja Van Ammers-Küller. Ellenpéldaként saját munkáit említi, amelyek német fordításai nagy sikereket értek el. Utolsó mondatával csatlakozik egy korábbi gondolatához az irodalomról: „Az irodalomnak nagyon is az volna a hivatása, hogy hamisítatlanul, igazán, sajátosan

¹⁰⁶ N. N., „Szeretnénk...”, 6.

¹⁰⁷ A Hollandiában ebben az időszakban ismert magyar írókról ld. PUSZTAI Gábor, „A magyar irodalom hollandiai nagykövetei: Madelon Lulofs és Székely László műfordítói tevékenységéről”, *Alföld* 66, 2. sz. (2015): 93–101.

¹⁰⁸ N. N., „Szeretnénk...”, 6.

¹⁰⁹ Az interjú ezen részére Puztai Gábor is hivatkozik „De »schrijfster van de Javaanse slaven«: Madelon Székely-Lulofs in de Hongaarse pers” című tanulmányában, in *Acta Neerlandica*, vol. 7, red. PUSZTAI Gábor, 9–24 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009).

és hűségesen megismertesse egymással a népeket...”. Az író nő ezzel a kijelentésével az irodalom társadalomformáló erejét fogalmazza meg, és hangsúlyozza a fordítók szerepét a kultúrák közötti közvetítésben.

ÖSSZEGZÉS

Van Ammers-Küller hatalmas népszerűségnek örvendett a holland olvasóközönség köreiből, de kritikai megítélése inkább negatív volt, mint pozitív. A legtöbb kritikában azt vetették a szemére, hogy a női szemlélet tematikailag túlságosan behatárolja regényeit, gyakran felszínesként, bugyutaként jellemzik műveit. Holland irodalomtörténeti munkákban nagyon ritkán említik a nevét. A bourdieui habitus meghatározó szerepe mindenekelőtt hollandiai recepciójában érhető tetten: ide köthető az író nő köztudottan németbarát beállítottsága, amely elsősorban a háború utáni években radikálisan csökkentette hollandiai elismertségét. Azt, hogy Van Ammers-Küller gyakorlatilag hiányzik a holland irodalomtörténetből, nagyban meghatározta, hogy a második világháború után a Kulturális Kamarában és a Holland–Német Kulturális Közösségben vállalt tagsága, antiszemitizmusa és náci szimpátiája miatt egészen 1953. január 1-ig hivatalosan nem publikálhatott.

Negatív megítélésének meghatározó oka továbbá a korabeli holland irodalmi elitben zajló tendenciákban keresendő. Az író nőt a kritikusok zöme azzal a váddal illette, hogy túlságosan profitorientált: ez szerintük nemcsak abban mutatkozott meg, hogy turnézott műveivel, és hogy külföldi előadássorozatok alkalmával népszerűsítette saját regényeit, hanem bizonyos esetekben regényei tematikája miatt is szenzációhajásznak tartották.

Magyarországi fogadtatása legfőképpen abban tér el a hollandiai recepciójában tapasztalható tendenciáktól, hogy hazájával ellentétben a magyar irodalomkritikusoktól többnyire pozitív visszajelzést kaptak művei. Többségében lelkesen fogadták pszichológiai tematikájú regényeit. Nem találkozunk a holland irodalomtörténetben és -kritikában sokszor vádként felhozott és hollandiai recepcióját nagyban meghatározó politikai beállítottságával kapcsolatos negatív utalásokkal, sőt, ez az elem teljes mértékben hiányzik a magyar kritikákból, ami elsősorban a recenziókat megjelentető fórumok politikai beállítottságára vezethető vissza. A harmadik ok, ami miatt a holland irodalomkritikusok gyakran elmarasztalták

Van Ammers-Küllert, miszerint túlságosan is az anyagi siker motiválja, szintén kimaradt a magyarországi recepciójából.

A magyarországi népszerűségét meghatározó lehetséges faktorokat az alábbiakban ismertetem. A huszadik század első felében a holland irodalom nagyrészt német közvetítéssel jutott el Magyarországra. A kiadók döntését nagyban meghatározta, hogy Németországban milyen szerzők jelennek meg, illetve milyen sikereket érnek el a német könyvpiacra. Mivel Van Ammers-Küller művei Németországban hatalmas sikereket értek el, a magyar kiadók azt feltételezhették, hogy a holland szerző Magyarországon is népszerű lesz. A magyarországi kiadók számára tehát a német könyvpiac egyfajta teszterület volt. Az ott sikeres külföldi írók nagy eséllyel Magyarországon is jól szerepeltek, így kevesebb volt a könyvkiadók anyagi kockázata. A Van Ammers-Küller regényeiből készült magyar fordítások is a német fordítások alapján készültek, mivel Magyarországon ebben az időszakban rendkívül kevés olyan műfordító volt, aki hollandból tudott volna magyarra fordítani.¹¹⁰ A befogadás helyét képező magyar irodalmi mező dinamikáját tehát ebben az időszakban nem a holland, hanem sokkal inkább a német irodalmi mező befolyásolta.

Ha tartalmilag vizsgáljuk a rendelkezésre álló kritikákat, könyvismertetéseket, megfigyelhetjük, hogy a holland irodalomkritikusok által leggyakrabban hiányossággént felhozott „női szemlélet” az, amit a magyar kritikákban a leginkább értékelték: a magyar kritikusok szerint a női szemlélet segítségével képes ugyanis az író a női lélek működését a legpontosabban szemléltetni. Ahogy azt Pécsi Emőke doktori disszertációjában megállapította, a Magyarországon ebben az időszakban megjelent, női írókról szóló tanulmányok jelentős részében jelen van „a nőiségre vonatkozó szempontok, előfeltevések, normák rendszere”¹¹¹, amelyből Kaffka Margit magányosan emelkedik ki mint „kivételes nőíró”¹¹². Jo van Ammers-Küller tehát egy Kaffkához hasonló kivételként értelmezhető a korabeli magyar irodalomkritika szemében.

Szemléletes példája a korabeli holland és magyar irodalmi fogadtatás közötti különbségnek Földes Jolán író hollandiai és magyarországi recepciója.

¹¹⁰ Kivéve Madelon Székely-Lulofs és férje, Székely László, akik az 1930-as években számos holland író művét fordították magyarra, illetve fordításaiknak köszönhetően a holland olvasóközönség is megismerhette a korabeli magyar irodalom jelentős képviselőit. A Székely-Lulofs házaspár fordítói tevékenységéről ld. Pusztai e kötetben is olvasható tanulmányát.

¹¹¹ PÉCSI Emőke, *Más hangon: A másság (de)konstrukciója Carry van Bruggen korai prózájában*, PhD értekezés (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2009), 66.

¹¹² PÉCSI, *Más hangon...*, 63.

Az író *A halászó macska uccája* (1936) című művét a két országban más-más szempontok figyelembevételével értékelték negatívan. A különbség okait Gera Judit arra vezeti vissza, hogy a magyarországi „elváráshorizont” elsősorban politikai színezetű volt, a holland recenziók viszont Földes női mivoltát helyezték előtérbe.¹¹³

A magyar irodalmi mező működését nagyban befolyásolták a külső körülmények: a német nyelv és a német kultúra meghatározó szerepe Magyarországon a vizsgált időszakban; illetve az anyagi siker mint motiváció a kiadók esetében. Ez utóbbi fontos különbség a magyar és a holland irodalmi mező között: Magyarországon az író népszerűsége nem vont le irodalmi értékéből (ahogy a könyvismertetésekben láthattuk), míg Hollandiában a népszerűség együtt járt a negatív kritikai megítéléssel. A holland kritika minden népszerű, így anyagilag sikeres író nagyfokú gyanakvással figyelt, csakúgy, mint a korabeli magyar irodalomkritika a női írókat. A holland irodalomkritikusok szerint a népszerűség minden esetben a művészeti színvonal rovására ment. Az irodalmi érték és az anyagi siker a holland irodalomkritika szemében tehát fordítottan arányos: minél nagyobb a siker, szerintük annál csekélyebb az irodalmi színvonal. Van Ammers-Küller esetében a siker szembetűnő, tehát a kritikusok szerint művészileg nem lehetett értékes.

A hollandiai recepció egyik legmeghatározóbb eleme az író „habitusa”, amely jelen kutatás kontextusában legfőképpen politikai beállítottságaként és ennek következményeként jelenik meg. Van Ammers-Küller művei nagy sikereket értek el Németországban. Ezért az író személyesen is sokat tett, népszerűsítő körutakon reklámozta regényeit. Ez az elem a hollandiai irodalmi mezőre más hatással volt, mint a magyarra. A külső tényezők (a második világháború és a német megszállás Hollandiában) hatására a fentiek a holland irodalmi mezőben (főleg 1945 után) negatív erőként érvényesültek. A magyarországi irodalmi mezőben, szintén a külső tényezők hatására – a Horthy-korszak keresztény-konzervatív szellemi légköre, amelyhez az említett magyar sajtóorgánumok többsége köthető – ezzel szemben a folyamat tulajdonképpen pozitívnak mondható, hiszen Van Ammers-Küller művei nagy valószínűséggel el sem jutottak volna Magyarországra, ha Németországban nem ennyire népszerűek. Ehhez a ponthoz köthető

¹¹³ GERA Judit, „De Hongaarse, Nederlandse en Vlaamse receptie van *De straat van de vissende kat* van de Hongaarse schrijfster Jolán Földes”, in *Van Eeden tot heden: Literaire dwarsverbanden tussen Midden-Europa en de Lage Landen*, red. Kris Van HEUCKELOM, 199–218 (Gent: Academia Press, 2013), 210–11.

„profitorientáltsága” és népszerűsítő körútjai is, amelyek hollandiai megítélését kedvezőtlen irányban befolyásolták, magyarországi ismertségét ellenben elősegítették.

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy a vizsgált időszakban jelentős különbségek vannak Jo van Ammers-Küller hollandiai és magyarországi fogadtatása között. Bourdieu elméletét alapul véve az eltérő recepció meghatározó okait a holland, illetve a magyar irodalmi mező eltérő szerkezetében kell keresni: a recepciót a két országban más faktorok határozták meg. Művei ugyan nem hoztak fordulatot a holland irodalomtörténetben, de eltérő fogadtatása Hollandiában és Magyarországon kiválóan érzékelteti a két ország politikai és irodalomkritikai légkörének sajátosságait.